

але й з погляду його зв'язків і їх історичного розвитку. Побудовані на таких засадах праці М. Дашкевича, І. Франка, В. Гнатюка, В. Перетца та ін., у яких застосовано порівняльне вивчення явищ фольклору, становлять великий науковий інтерес. Дискусії навколо героїчного епосу наприкінці XIX ст., засновані на глибокому знанні фактичного матеріалу, переконували у важливому міжнародному значенні героїко-епічної поезії слов'янського світу, розкривали перспективи для її компаративного вивчення. Зокрема, гіпотези про перетворення билини в думу під впливом історичних умов та про шляхи південнослов'янського впливу на розвиток українських дум стали об'єктом вивчення і у XX ст.

Джерела та література:

- 1 Дашкевич Н. К вопросу о происхождении русских былин. Былины об Алеше Поповиче и о том, как перевелись богатыри на святой Руси //Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца. - 1883. - № 3. - С. 156.
- 2 Там само. - С. 164.
- 3 Грушевська К. Дума про Олексія Поповича //Первісне громадянство - К., 1926. - С. 1-35. Лихачев Д.С. Летописные сведения об Александре Поповиче //Труды отдела древнерусской литературы ИРЛИ. - Т. VII. - М.-Л., 1949. - С. 17-51. Перетц В. Ще раз дума про Олексія Поповича //ЗНТШ. - Т. CXLI-CXLIII. - 1925. - С. 1-6.
- 4 Дашкевич Н. К вопросу о происхождении... - С.165.
- 5 Там само.
- 6 Там само. - С. 156.
- 7 Яценко М.Т. До порівняльного вивчення фольклору слов'янських народів у прогресивній українській фольклористиці //Слов'янське літературознавство і фольклористика. - Вип. 2. - К., 1966. - С. 89.
- 8 Дашкевич Н. К вопросу о происхождении...- С. 225.
- 9 Дашкевич Н. Рыцарство на Руси - в жизни и в поэзии. - К., 1901.-С. 97.
- 10 Мишанич С. Порівняльне вивчення епосу українських та південнослов'янських народів //Народна творчість та етнографія. - 1974. - № 3. - С. 34.
- 11 Дашкевич Н. Несколько следов общения Южной Руси с юго-славянами в литовско-польский период ее истории, между прочим - в думах //Сб. статей в честь проф. Т.Д. Флоринского. - К., 1904. - С. 2.
- 12 Там само. - С. 6.
- 13 Там само. - С. 9.
- 14 Там само. - С. 17.
- 15 Франко І. Н. Дашкевич. - Общение Южной Руси с юго-славянами в литовско-польский период ее истории между прочим - в думах. -(Изборник Киевский. - К., 1904, стор. 119-137). // ЗНТШ. - 1905. - Т. 65. - Кн. 5. - С. 15.
- 16 Гнатюк В. Зносини українців із сербами. - Львів, 1906. - 391 с.
- 17 Франко І. Н. Дашкевич. - Общение Южной Руси... - С. 16.
- 18 Тимченко Є. До питання про стосунок українських дум до південнослов'янського епосу //ЗНТШ у Києві. - К., 1908. - Кн. II. - С. 245.
- 19 Перетц В. Українські думи //Літературно-науковий вісник. - 1907. - Т. XXXVIII. - Кн. 4. - С. 22.
- 20 Мишанич С. Порівняльне вивчення епосу українських та південнослов'янських народів //Народна творчість та етнографія. - 1974. - № 3. - С. 47.
- 21 Там само. - С. 36.
- 22 Там само.

Ольга Острячко

ЕСТЕТИКА АМЕРИКАНСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО РОМАНТИЗМУ: ЗУСТРІЧ КУЛЬТУР

Сучасний етап розвитку літературознавства в Україні характеризується поглибленою увагою дослідників до вивчення філософських основ віршування, мотивів поетичної творчості, формування поетичного стилю співвітчизників у минулому. Це потребує накопичення фактичного матеріалу і переосмислення поетичної традиції інших країн, представники яких справили істотний вплив на світовий літературний процес,

для усвідомлення джерел формування та розвитку української літератури. Відтак поглиблена увага науковців прикута до вивчення романтизму в західній, зокрема в американській літературі XIX ст., в якому було започатковано традицію пошуку духовної істини і серйозних етичних роздумів, властивих і вітчизняній літературі кінця XIX-XX ст.

Формування американської літератури як самостійного художнього явища почалося ще з поетичних творів, створених в середині XVII ст. Світорозуміння тогочасних американців, їхнє духовне кредо, їхня етика визначались пуританською доктриною. Єдиним джерелом для її осягнення були богословські твори. Образ світу, який можна вгадати в біблійських текстах, важко зрозуміти поза межами пуританської ідеології, але все ж таки, це цілком певний світогляд. Саме пуританізм відкрив в людині Нового Світу моральні протиріччя, до яких повернулися американські поети XIX ст. У. Уїтмен і Е. Дікінсон.

Таким чином, актуальність дослідження доробку американських романтиків зумовлена: по-перше, необхідністю реконструювати особливості літературного процесу в США в другій половині XIX ст. шляхом введення до наукового обігу максимальної кількості фактичного матеріалу; по-друге, важливістю визначення основних та додаткових факторів, покладених в основу формування американського романтизму, задля розширення знань про цей феномен взагалі; по-третє, нагальною потребою вивчення патріотичної та високодуховної поезії з метою її використання у вихованні молоді в Україні.

Реалізація визначених завдань здійснюється шляхом творчого застосування, передусім, біографічного, філологічного, порівняльно-історичного, типологічного та структурного методів та методу компаративного аналізу.

Досліджувана доба американської літератури впродовж тривалого часу перебуває в полі зору літературознавців. На сьогодні створено низку праць, які з різних боків характеризують американський романтизм та його представників.

Передусім заслуговують на увагу студії американських дослідників. Зокрема студії К. Боде, В. Брукса, Т. Інджа, Л. Кука, С. Куртнінітіс, У. Лобан, Р. Міллера, А. Кінга, В. Парінгтона, Л. Райта, С. Уільямса та ін.¹ присвячені історії американської літератури XIX ст. Вони звернули увагу на те, що творчість письменників-романтиків в американській літературі XIX ст. засвідчила становлення національної художньої самосвідомості. Крім того, доробок американських письменників та поетів XIX ст. став надійним фундаментом розвитку американської літератури у XX ст.

Вагому інформацію про представників американського романтизму подали у своїх дослідженнях В. В. Брукс, Л. Ховард, Дж. Рубін, Р. Чейз, С. Уїчер та ін.² Спеціальні дослідження творчості Р. Емерсона створили Г. Грей, С. Доул, О. Холмс³, У. Уїтмена - Г. У. Аллен, В. В. Брукс, Р. Чейз, Ч. Уїллард⁴.

Вітчизняні літературознавці у своїх студіях звернули також увагу на докорінні зміни, які відбувались в американській літературі у другій половині XIX ст. Зокрема низка робіт присвячена одній з течій в американському романтизмі - трансценденталізму та його основоположникам Р. Емерсону і Г. Торо. Такі дослідники, як М. Анастасьєв, О. Зверев, Т. Голєнпольський, Б. Грозовський, Є. Зикова, В. Зінченко, Г. Злобін, М. Каулі, Т. Морозова, А. Мулярчик, Н. Ніколюкін, Є. Осіпова, Н. Покровський, В. Прозоров, Н. Самохвалов, єдині у своїй думці⁵, що трансценденталісти бачили в поезії ще одну сферу філософствування. А в природі вбачали високу органіку.

Розвідки О. Алякринського, М. Анастасьєва, В. Венедиктової, Л. Герасимчука, Я. Засурського, Г. Злобіна, В. Левіка, М. Мендельсона, С. Павличко, Б. Парчевської, Г. Петрової, І. Попова, Б. Савченка⁶ довели, що новим явищем у тогочасній американській літературі був У. Уїтмен. Його вільний вірш видався одним з магістральних шляхів, на яких проходило становлення реалістичної поетики.

І, на думку О. Зверєва, є сенс говорити про застій в американській поезії після епохи У. Уїтмена. Цей період від кінця Громадянської війни до початку XX ст. дослідник назвав «міждарюванням»⁷, хоча очевидно, що це не означало повний занепад романтичного жанру. У другій половині XIX ст. в американській літературі з'являються нові імена, серед яких помітне місце посідає Е. Дікінсон.

Творчість Е. Дікінсон привернула увагу багатьох дослідників з різних країн. Монографії та статті Р. Міллера, А. Гельпі, М. Іслас, Х. Кейсі, С. Пінкер, Д. Ратледжа,

М. Шоу, О. Алякринського, А. Глебовської, І. Кашкіна, Г. Кочура, В. Маркової, А. Паріна, Д. і С. Павличко та ін.⁸, присвячені творчості та життєвому шляху Е. Дікінсон, поставили на порядок денний проблему дослідження поезії письменниці, складних, по суті, романтичних конфліктів її унікальної особистості.

У працях Ф. Дельфі, Е. Маррас, Д. Текрі, С. Павличко⁹ окреслено драму пуританської свідомості, що зіткнулася з різким протиріччям ідеального і дійсного в Америці тієї епохи, і яка осмислена Е.Дікінсон так глибоко, що її вірші набувають загальнолюдського значення. Відтак головну увагу дослідники приділили техніці її віршування, лаконізму виразу, новаторським ритмам й римам, пріоритетності змісту над формою.

На думку О. Глебовської, в російській поезиці відсутня навіть близька аналогія і тому досить складно «вписати» Е. Дікінсон в традиційну російську поезику.

В Україні 1999 р. Г. Чесноковою була захищена дисертація на тему «Лірика Л.Українки та Е.Дікінсон: типологія та національні особливості»¹⁰.

Таким чином, можемо констатувати, що інтерес до творчості Е. Дікінсон нині охопив мало не весь світ. Свідченням цього є створене Міжнародне товариство Е. Дікінсон в мережі Інтернет (www.cwgu.edu/affil/edis/edisindex.html). Існує також сайт, на якому розміщено вірші поетеси (www.inform.umd.edu). Цим завершено створення Дікінсоніани, в якій тим не менше залишається широкий простір для досліджень феномену цієї письменниці.

Перші збірки поезій Е. Дікінсон були оприлюднені через чотири роки після її смерті 1890, 1891 рр. під редакцією Т. Гігінсона, відомого журналіста, літературного критика і друга поетеси, та сестри поетеси Лавінії¹¹. Поезію митця по-справжньому відкрили і поцінували через багато років по тому. 1955 р., внаслідок подвижницьких зусиль М. Бьянкі, Т. Джонсона та М. Бінгхема, вийшло тритомне зібрання творів, об'єднавши близько тисячі віршів. А 1960 р. світ побачило повне видання творів поетеси, підготовлене Т. Джонсоном¹². Воно налічувало 1800 поезій.

У російському літературознавстві Е. Дікінсон мало відома, хоча її вірші перекладалися. Першим повним зібранням лірики поетеси російською мовою можна вважати колективну працю О. Глебовської, С. Степанова, Е. Линецької¹³. Хоча не можна не згадати першу антологію американської поезії кінця 30-х років ХХ ст. під редакцією М. Зенкевича й І. Кашкіна. А також окремі переклади В. Маркової та І. Лихачова¹⁴.

Результатом роботи українських дослідників стала збірка віршів Е.Дікінсон, упорядкована С. Павличко, за участі перекладачів Д. Павличка, М. Габлевича, О. Гриценка, О. Зуєвського, М. Стріхи та ін. Крім цього, можна згадати переклади та літературні розвідки Г. Кочура та А. Пуринця¹⁵.

Атмосферу будинку поетеси та її внутрішній світ передають спогади сестри (www.venexia.com) і подруг Е. Дікінсон Х. Джексон й М. Тодд (www.vcu.edu), а також листи, адресовані Т. Гігінсону¹⁶.

Таким чином, необхідне переосмислення доробків американських письменників-романтиків ХІХ ст., зокрема Е. Дікінсон, в нових історичних реаліях, при зміні світоглядних орієнтирів, пріоритетів в суспільному і культурному житті.

Слід зазначити, що ідеали романтизму в американській літературі ХІХ ст., як і в європейській, передували реалістичному напрямку. Вони показали, що романтизм є історично закономірним явищем в розвитку художнього пізнання світу, яке пов'язує між собою просвітницький реалізм ХVІІІ ст. та критичний реалізм другої половини ХІХ ст. Хоча американський романтизм має свою специфіку, зумовлену своєрідністю суспільства в США, він покоїться на тих самих естетичних засадах і на тому ж самому методі, що й європейський романтизм.

Можна говорити, що американський романтизм виник у результаті буржуазної революції 1776-1784 рр. і як відгук на неї. Ідеали свободи та рівності, проголошені в Конституції 1787 р., були відкинуті та замінені лозунгом «власного інтересу». Цинічна погоня за доларами, сухий практицизм були проголошені офіційною нормою поведінки американських громадян¹⁷.

В основі американського романтизму лежить гострий протест проти дійсності, однак цей протест набуває часто-густо абстрактного характеру в силу обмеженості світогляду і естетики романтиків.

Романтики розглядали історію людського суспільства, як історію боротьби двох начал - добра та зла, закладених і в природі, і в людині, причому ця боротьба повинна

завершитися перемогою добра. Звідси, можливо, невміння романтиків бачити соціальний характер явищ, за якими ведеться спостереження.

Для американських романтиків вельми характерно «ігнорування реальних інтересів», прагнення протиставити реальній дійсності абстрактний ідеал. Так виникає характерна риса естетики романтизму - розрив між ідеалом та дійсністю. Романтики шукали свій ідеал за межами реального життя, в сфері мрії, вони не були в змозі втілити його в образах, взятих із реальної дійсності. Відкидаючи буржуазний світ, романтики схилилися протиставити йому вигаданий світ, свою мрію. Досить часто вони протиставляли капіталістичній цивілізації патріархальний устрій індіанців та туземців тихоокеанських островів (Ф.Купер, Г.Мелвілл)¹⁸.

Але було б неправильним вважати, що американські романтики зовсім відверталися від неприємної дійсності і ховалися у світ мрії або патріархальний світ туземців. Вони намагалися відобразити цю дійсність у своїх творах, але своєрідність їх творчого методу визначила специфіку цього відображення.

В основі методу романтизму лежить прагнення розкрити боротьбу добра та зла, створити художні образи, які б виявилися крайнім їх проявом. Звідси витікає тяжіння до всього виключного, незвичайного, звідси титанізм образів, різкі контрасти. Цим же й визначаються композиційні особливості романтичних творів: заплутана інтрига, складні драматичні конфлікти. У художніх узагальненнях романтики тяжіли до символіки, алегорії; вони свідомо відхилялися від побутової конкретизації характерів¹⁹. Але це не означає, що американський романтизм не зміг відобразити життя американського суспільства, що він дав неправдиву картину цього життя.

Можна з упевненістю сказати, що творчість американських письменників-романтиків краще за всі філософські есе та публічні лекції засвідчила становлення художньої свідомості.

Вирішальною подією в цьому процесі виявилась поява епічної поеми Г. Лонгфелло «Пісня про Гайавату»²⁰, складена на основі переказів та легенд індіанського народу. Це одне з найбільш ліричних та глибоко поетичних виразів американської мрії, пов'язаної з історією аборигенів Америки. В цьому творі критика вад суспільного розвитку США поєднувалася у американських письменників з прославленням Америки. У. Уїтмен в передмові до першого видання «Стебел трави» в 1855 р. пише: «США - найвеличніша з поем. Наймогутніше, найбільш бунтівне, що можна відшукати у всесвітній історії аж до наших днів, здається тихим та доброзвичайним поряд з їх могутністю... Ось народ, який не просто нація, але та, що втілила в собі весь світ нація націй»²¹.

Прозаїчний вступ до віршів являє собою літературний документ, що відбив перехід від романтизму до реалізму, точніше, до романтизованого реалізму У. Уїтмена. В подальшому такий поет, як Г.Мелвілл, еволюціонував від апологетичного сприйняття Америки до критики того американізму, який приводив його до захоплення в молоді роки. Кожний письменник повинен був самостійно дійти до усвідомлення краху «американської мрії», і досвід попередніх поколінь або сучасників - Ф. Купера, Р. Емерсона, Г. Мелвілла - не міг позбавити його від проходження того ж тернистого шляху від мрії до розчарування в неї. Нова «поетична якість» полягала в оспівуванні реального світу з усією різноманітністю його живих і неживих форм, в окресленні ідеалів свободи, братерства, рівноправності, у виявленні краси людини. У трактаті «Демократичні перспективи» У. Уїтмен писав: «Не ігнорувати науку й сучасність покликана наша поезія, а надихатись наукою і сучасністю. ...Вона повинна йти в авангарді й підняти прапор священної віри людини в свою гідність (цю радикальну основу нової релігії). Надто довго наш народ слухав вірші, де проста пересічна людина принижено схиляється перед вищими... Нехай пісня буде нездоланною, сповненою повітря і самоповаги...»²²

В остаточному своєму виданні 1891 р. книга «Стебла трави» У.Уїтмена (у літературознавців воно має назву «видання смертного ліжка»), що писалася близько сорока років, включає публіцистичну прозу «Погляд на пройдене», окремі, раніше опубліковані цикли, поеми та вірші, передмову та додатки²³. У розвідці «Погляд на пройдене» У.Уїтмен пояснював: «Стебла трави» (...) - це переважно була спроба висловити мою власну емоційну природу, спроба докладно - від початку й до кінця - відтворити Особу, людську сутність (мене самого в другій половині дев'ятнадцятого сторіччя в Америці) і зробити це вільно, вичерпно і правдиво». І тому, якщо ми спробуємо

визначити тему «Стебел трави», то скажемо однозначно: «Уолт Уїтмен», сюжет - «Людина і весвіт»; ідея - «Вічне і неухильне свято людини»²⁴.

З цих рядків ми розуміємо, що багатогранна людина-сучасник проектується на історію, на філософські науки та віровчення, на протистояння власної доби, на майбутнє, що крок за кроком стає сьогоденням.

У.Уїтмен не вважав, що сучасні йому Сполучені Штати вже створили національне мистецтво. Однак найсильнішим бажанням його було вірити і знати, що Америка буде мати свою велику поезію. Він один з перших виступив проти «масової літератури», що базувалася на комерційному успіху. У. Уїтмен закликав до створення зовсім іншої літератури²⁵. Необхідною передумовою розквіту національної літератури він називає духовну єдність Штатів²⁶. Такі мрії та думки мав письменник в той час, коли Америка була на передодні Громадянської війни 1861-1865 рр.

Так звана друга американська революція стала переломним моментом і в історії літератури і в історії «американської мрії». В США все більш утверджується реалістичний напрямок. Письменники-романтики відображали антибуржуазну утопічну мрію про вільну країну і літературу, яка була спрямована проти суспільної та власної жадоби. Оскільки ця мрія виходила із уславлень американських демократичних свобод, здобутих у війні за незалежність, вона була романтично ілюзорна. Критика світу буржуазних відносин виводила уявлення про національну літературу і культуру за межі романтичного світосприйняття²⁷. Природно, перед американською літературою вставали проблеми, які вимагали вже нового реалістичного вирішення.

У другій половині XIX ст. американські письменники ведуть полеміку зі старим романтичним розумінням літератури та її завдань. Реалістична естетика критично переглядала художню та теоретичну спадщину попередників. М.Твен звинувачував Ф.Купера в усіх літературних пороках. Причина цього, насправді, полягала не в помилках Ф.Купера, а у різниці естетичних позицій письменників²⁸. Американські письменники від Ф.Купера до М.Твена розглядаються в літературознавстві США як «полоненні фронтиру»²⁹, тобто кордону між «освоєними» та «дикими» просторами Заходу, де очували індіанці. Англійський дослідник У. Аллен називає М.Твена «жертвою мрії про фронтір, мрії про багатство, придбане завдяки покупкам землі фронтиру». Не можна не погодитись з думкою про те, що джерелом та рушійною силою американського роману і всієї літератури романтизму є фронтір - кордон, що постійно зміщується на Захід, кордон між «цивілізацією» та «дикістю». Саме фронтір породив Т. Джефферсона, Е. Джексона, А. Лінкольна, а серед письменників - Ф.Купера, Р.Емерсона, У.Уїтмена, М.Твена³⁰.

Безперечно проблема відношення до літературної спадщини багато обговорювалась сучасниками в літературі і критиці. Близькою до позиції М.Твена була позиція представника і захисника реалізму кінця XIX ст. У. Хоуелса. Своє завдання письменника-реаліста У. Хоуелс бачив у тому, щоб зберегти вірність та правдоподібність дійсності. І тому реалістичний роман на відміну від роману романтичного не дає алегоричних або символічних картин та образів, а намагається лише закарбувати особливості життя в певному середовищі і в певний час. Письменник-реаліст не може заявити, що той чи інший бік життя не вартий його уваги³¹.

Ймовірно, що М.Твен і У.Хоуелс розуміли неможливість реалізації «американської мрії» в тій Америці, яку вони бачили навколо себе³². Сучасник М.Твена англійський письменник С.Батлер писав: «Не вважаю, що Америка - це добра країна для генія. Звичайно, дійсний геній ніде не знаходить для себе добрих умов існування, але чи можливе щось гірше для істинного письменника, ніж Америка»³³.

Слід зазначити, що становлення української естетики було також пов'язане зі становленням романтизму. Український романтизм набув розквіту у 30-50-і роки XIX ст., коли поняття «романтизм» на Заході уклалося у сталий літературознавчий термін, тож об'єктивно здобутки Заходу передували появі романтизму в Україні, а отже, мали вплив на його формування. Український романтизм продемонстрував помірковане ставлення до європейської та американської теорії мистецтва взагалі, незалежно від їхніх періодів і спрямувань³⁴.

Українські теоретики романтизму одногослоно виступали прихильниками естетики змісту. Західний (американський) романтизм був переважно пантеїстичним, тобто духовність розумілась як розлита у всій матеріальній природі, не виключаючи й

потворної. Божественна сутність, яка розлита в природі, також сповнює і людину.

Український романтизм, у свою чергу, переживав становлення на ідеї монотеїзму - на християнстві. Він став дієвим втіленням сквородинської філософії серця, що підкріплювалось натурфілософією і філософією одкровення Й. Міхгневича, О. Стурдзи, Д. Велланського, М. Курляндцева, О. Новицького та ін.³⁵

Г. Скворода стверджує первинність і незнищенність серця як духовної скарбниці. Серце ж є мірою людини, і, тільки пізнавши серце, визнаєш людину. Філософ виплекав поняття істинної людини, тобто такої, яка живе життям свого серця: «...Истинным человеком есть сердце в человеке, глубокое же сердце и одному только Богу познаваемое не что иное есть, как мыслей наших неограниченная бездна»³⁶.

Кожна людина зобов'язана пізнати себе, тобто своє серце, щоб з тлінної тіни перетворитися на духовну субстанцію. Процес цього перетворення увінчується духовним переродженням. Роль сакрального орієнтира для будь-якого серця відіграє Біблія, бо саме вона, за Г. Сквородою, є вічним серцем³⁷.

Можна зазначити, що Г. Скворода - наша природна національна стихія (за визначенням М. Возняка) і що вперше в Україні пробуджується філософський розум такої сили³⁸.

Релігійне глибинне серце дедалі більше набувало українських рис у дискусіях про природу народних смаків і пісень, а етнографічні та фольклорні збірники вже реально стали носіями цього утаємниченого українського серця.

Результатом одкровення став «Закон Божий» М. Костомарова. Твір мав на меті розкрити утаємничене національне серце - серце України³⁹. Біблійний стиль і форма викладу свідчать про високу загаданість твору - певний національний месіанізм. Твір звернений до людських душ і сердець, покликаний розбудити до національної праці всіх тих, хто ще не прокинувся.

Нова романтична чутливість виникає внаслідок перевороту у мисленні та світогляді. Зі зміною форми відчуття життя з'явилась естетика зрілого українського романтизму. За Фолькельтом, відчуття переростають у переконання і утворюють світогляд⁴⁰. Щодо романтизму його теорія чуттєвих перетворень абсолютно правильна. Романтична естетична система була результатом розвитку нової форми почування, яка вимагала нових художніх форм і їх осмислення.

Історія теоретичного осмислення категорії серця як однієї з провідних в естетичній системі українського романтизму починається з естетичних трактатів романтиків. Принагідно слід зазначити, що в естетиці західного романтизму, наприклад, німецького, серце також посідало вагомe місце в теорії мистецтва: «...Все, що торкає в поезії наше серце лише через посередництво афекту, тут входить в серце безпосередньо через відчуття, входить в нього із звичного і добре знайомого відчуття, і якщо в одному випадку найтонші коливання відносяться геть, не почуті ніким, то тут вони голосно відгукуються в глибинах серця», - писав Й. Геррес у своїх афоризмах про мистецтво⁴¹.

Тож присутність серця в естетиці романтизму була, мабуть, загальною культурологічною ознакою цього мистецького напрямку, хоча ми й не можемо ототожнити західне або американське розуміння серця зі слов'янським.

Якщо на Заході розвиток нової романтичної чутливості був пов'язаний з абсолютизацією християнського відсторонення від суєтності неправедного людського світу (яскравий приклад - відсторонене та усамітнене життя й феноменальна творчість Е. Дікінсон), то розвиток романтичного напрямку в Україні був пов'язаний з філософсько-естетичним зростанням необхідності простежити життя самотнього серця (як особистості, так і народу).

Джерела та література:

1 Эстетика американского романтизма.- М., 1977.- 155 с.; Allen G. W. Whitman Handbook.- Chicago, 1946; E. Dickinson. Biography and Poems (with photo album) // www.threat.ru; E. Dickinson Poetry // English Focus on Literature.- 2000.- № 46.- P.10; Fesenko O., Cherednyk T. Using E. Dickinson's Poetry at the Lessons of English in Secondary School. // 2-d TESOL Ukraine Students' Forum. Conference Papers.- Vinnytsia, 2001.- P.29-30; Miller R. The Poetry of Emily Dickinson.- Middletown, Conn., 1968.- 480 p; Pinker S. Reading Face. Reading Culture, or How I Brooded about Three Writerly Photos // www.inform.umd.edu.

2 Чеснокова Г. Лірика Л. Українки та Е. Дікінсон: типологія та національні особливості. Дис. ... канд. філолог. наук.-К., 1999.- 164 с/\$ American Romanticism // www.vcu.edu; An Anthology of American Literature XIX / Хрестоматія по американской литературе XIX в. (романтизм) / Сост.,

вступ. Стаття Н. Анастасьєва, С. Милославської.- М., 1983.- 240 с.; Dall C. Transcendentalism in New England: A Lecture // www.vcu.edu; Miller R. The Poetry of Emily Dickinson.- Middletown, Conn., 1968.- 480 p.; Pinker S. Reading Face. Reading Culture, or How I Brooded about Three Writerly Photos // www.inform.umd.edu.

3 Bolts of melody. New poems of Emily Dickinson. / Ed. by Mabel L. Todd.- New-York-London, 1945.- 352 p.; Dall C. Transcendentalism in New England: A Lecture // www.vcu.edu; Marras E. La poesia della donna in Emily Dickinson: Un aspetto del Rinascimento americano.- Trieste, 1968.- 21 p.; Miller R. The Poetry of Emily Dickinson.- Middletown, Conn., 1968.- 480 p.; Pinker S. Reading Face. Reading Culture, or How I Brooded about Three Writerly Photos // www.inform.umd.edu; Rutledge D. Dickinson's I Know That He Exists // www.inform.umd.edu; Shaw M. Dickinson's Because I Could Not Stop for Death // www.inform.umd.edu; Thackrey D. Emily Dickinson's Approach to Poetry.- Lincoln, 1954; The New Columbia Encyclopedia.- New-York-London, 1975.- 2972 p.

4 Adventures in American Literature. Olympic Edition / Ed. by J.Gehlmann, M.Bowman.- New-York - Chicago, 1958.- 838 p.; Adventures in Appreciation. Olympic Edition / Ed. by W.Loban, D.Holmstrom, L.Cook.- 1958.- 835 p.; American Romanticism // www.vcu.edu; An Anthology of American Literature XIX / Хрестоматія по американській літературі XIX в. (романтизм) / Сост., вступ. Стаття Н.Анастасьєва, С.Милославської.- М., 1983.- 240 с.; Pinker S. Reading Face. Reading Culture, or How I Brooded about Three Writerly Photos // www.inform.umd.edu; The Last Part of the XIX-th century / Ed. by C.Bode, L.Howard, L.Wright.- New-York, 1971.- Volume 3: American Literature.- 612 p.; The Transcendentalism in Literature, in Religion and Philosophy // www.vcu.edu.

5 Анастасьєв М. Етюди про американську літературу // Вікно в світ.- 1999.- № 4(7).- С. 6-111; Зверев А. Древо американської поезії // Иностранная литература.- 1983.- № 12.- С. 54-59; Зинченко В. Человеческий интеллект // Коммунист.- 1988.- № 3.- С. 97; Злобин Г. и др. Зарубежные литературы и современность.- М., 1970.- Вып. 1; Злобин Г. От XVII в. до наших дней - 45 томов, 60 авторов. Библиотека литературы США // Литературная газета.- 1982.- 21 июля.- С. 15; Зыкова Е. Романтическая концепция личности в творчестве Р. Эмерсона.- М., 1983.- Т. 42.- № 3; Каули М. Дом со многими окнами.- М., 1973.- 327 с.; Кашкин И. Эмили Дикинсон // Книга для читателя-современника. Статьи и исследования.- М., 1977.- 558 с.; Мечта и действительность: американские писатели и «американская мечта»: Из прозы и поэзии США / Сост. и авт. очерков Т. Голенпольский.- М., 1986.- 356 с.; Морозова Т. Спор о человеке в американской литературе: История и современность / Ред. Я. Засурского.- М., 1990.- 333 с.; Мулярчик А. Литература США: Идеино-творческие альтернативы 30-х гг. // США ЭПИ.- 1996.- № 7.- С. 96-107; Николокин Н. Утраченные надежды.- М., 1984.- 64 с.; Осипова Э. Генри Торо: Очерк творчества.- Л., 1985.- 175 с.; Осипова Э. Р. У. Эмерсон. Писатель и время.- Л., 1991.- 264 с.; Покровский Н. Американский трансцендентализм.- М., 1985.- Вып.3.- 355 с.; Прозоров В. Проблема «личность-общество» в творчестве Р. Эмерсона.- М., 1981.

6 Алякринский О. Мужество быть // Вопросы литературы.- 1986.- № 2.- С. 265-271; Алякринский О. Разрушая стереотипы // Вопросы литературы.- 1983.- № 8.- С. 258-264; Американская литература в русской критике: Библиографический указатель, 1986-1990 / Сост. Б. Парчевская, Г. Петрова.- М., 1992.- 276 с.; Анастасьєв М. Етюди про американську літературу // Вікно в світ.- 1999.- № 4(7).- С. 6-111; Венедиктова Т. Поэзия Уолта Уитмена.- М., 1982.- 128 с.; Высоцкая Е. Вся зарубежная литература в пересказе для школьников.- Минск, 1999.- 400 с.; Герасимчук Л. У. Уйтмен // Дніпро.- 1984.- № 3.- С. 101-104; Засурский Я. Жизнь и творчество У. Уитмена (К 100-летию со дня выхода в свет первого издания «Листьев Травы»)- М., 1955.- 32 с.; Зверев А. Поэзия США.- М., 1982.- 831 с.; Злобин Г. От XVII в. до наших дней - 45 томов, 60 авторов. Библиотека литературы США // Литературная газета.- 1982.- 21 июля.- С. 15; Мендельсон М., Левик В., Гдалин А. На Бруклинском перевозе. (К 150-летию со дня рождения У.Уитмена) // Литературная Россия.- 1969.- 30 мая.- С. 20; Павлычко С. Философская поэзия американского романтизма. Эмерсон, Уитмен, Дикинсон.- К., 1988.- 228 с.; Попов И. Древо американской поэзии // Иностранная литература.- 1983.- № 12.- С. 17-24; Савченко Б. Уолт Уйтмен українською // Прапор.- 1970.- № 10.- С. 87-94.

7 Зверев А. Поэзия США.- М., 1982.- С. 21.

8 Алякринский О. Мужество быть // Вопросы литературы.- 1986.- № 2.- С. 265-271; Алякринский О. Разрушая стереотипы // Вопросы литературы.- 1983.- № 8.- С. 258-264; Библиотека мировой литературы.- М., 1976.- Т. 50.- 672 с.; Кашкин И. Эмили Дикинсон // Книга для читателя-современника. Статьи и исследования.- М., 1977.- 558 с.; Павлычко С. Голос людяности й доброти [Про американську поетесу Емілі Дікінсон] // Всесвіт.- 1980.- № 12.- С. 162-173; Павлычко С. Емілі Дікінсон: Поезія скептичного ума // Дікінсон Е. Лірика: 3 англ.- К., 1991.- 301 с.; Павлычко С. Философская поэзия американского романтизма. Эмерсон, Уитмен, Дикинсон.- К., 1988.- 228 с.; Парин А. Богатство «бедной» поэзии // Литературное обозрение.- 1981.- № 4.- С. 54-57; Чеснокова Г. Лірика Л.Українки та Е.Дікінсон: типологія та національні особливості. Дис. ... канд. філолог. наук.-К., 1999.- 164 с.; Delphy F. Emily Dickinson: These / Univ. de Lille.- 1984.- 597 p.; E.Dickinson. Biography and Poems (with photo album) // www.threat.ru; E.Dickinson Poetry // English Focus on Literature.- 2000.- № 46.- P.10; Highlights of American Literature / Ed. by C.Bode.- 1995.- 288 p.; King A., Kurtinitis S. Being and Becoming: An Introduction to Literature.- Random House.- New-York, 1987.- 158 p.; Kuznetsova V. American Literature XVII-XIX cent.- К., 1972.- 310 с.; Marras E. La poesia della

- donna in Emily Dickinson: Un aspetto del Rinascimento into Americano.- Trieste, 1968.- 21 p.
- 9 Chernysh I. The Concept of «Death» and Its Language Representation in E.Dickinson's Poetry // 3-d TESOL Ukraine Students' Forum. Conference Papers.- Ostrogh, 2002.- P. 34-35; Islas M., Casey H. Emily Dickinson: Personal Impressions Through Imagination // www.cswnet.com; Rutledge D. Dickinson's I Know That He Exists // www.inform.umd.edu; Павличко С. Голос людяності й доброти [Про американську поетесу Емілі Дікінсон] // Всесвіт.- 1980.- № 12.- С. 162-173; Павличко С. Емілі Дікінсон: Поезія скептичного ума // Дікінсон Е. Лірика: 3 англ.- К., 1991.- 301 с.; Павличко С. Філософська поезія американського романтизму. Емерсон, Уйтмен, Дікінсон.- К., 1988.- 228 с.
- 10 Чеснокова Г. Лірика Л.Українки та Е.Дікінсон: типологія та національні особливості. Дис. ... канд. філолог. наук.-К., 1999.- 164 с.
- 11 Павличко С. Філософська поезія американського романтизму. Емерсон, Уйтмен, Дікінсон.- К., 1988.- С. 129-130.
- 12 Антологія мирової філософії: В 4-х томах.- М., 1971.-Т. 3.- 596 с.; Библиотека мировой литературы.- М., 1976.- Т. 50.- 672 с.
- 13 Алякринский О. Мужество быть // Вопросы литературы.- 1986.- № 2.- С. 265-271; Американская литература. Проблемы романтизма и реализма.- Краснодар, 1975.- 176 с.
- 14 Хрестоматія по американській літературі / Сост. А. Аникст.- М., 1950.- 520 с.; Эмили Дикинсон. Перевод с английского и вступление В. Марковой // Иностранная литература.- 1976.- № 12.- С. 89-94; An Anthology of American Literature XIX / Хрестоматія по американській літературі XIX в. (романтизм) / Сост., вступ. Стаття Н. Анастасьєва, С. Милославської.- М., 1983.- 240 с.; Islas M., Casey H. Emily Dickinson: Personal Impressions Through Imagination // www.cswnet.com.
- 15 Дікінсон Е. Лірика: 3 англ. / Упоряд. та передм. С. Павличко.- К., 1991.- 301 с.
- 16 Павличко С. Філософська поезія американського романтизму. Емерсон, Уйтмен, Дікінсон.- К., 1988.- 228 с.; Bolts of melody. New poems of Emily Dickinson. / Ed. by Mabel L. Todd.- New-York-London, 1945.- 352 p.
- 17 Американська література. Проблеми романтизму і реалізму.- Краснодар, 1975.- С. 28-39.
- 18 Мечта і дійсність: американські письменники і «американська мечта»: Из прози і поезії США / Сост. і авт. очерков Т. Голєнпольський.- М., 1986.- С. 47; King A., Kurtinitis S. Being and Becoming: An Introduction to Literature.- Random House.- New-York, 1987.- P. 26-46.
- 19 American Romanticism // www.vcu.edu
- 20 Николюкин Н. Утраченные надежды.- М., 1984.- С. 31; Fesenko O., Cherednyk T. Using E.Dickinson's Poetry at the Lessons of English in Secondary School. // 2-d TESOL Ukraine Students' Forum. Conference Papers.- Vinnytsia, 2001.- P. 29-30.
- 21 Николюкин Н. Утраченные надежды.- М., 1984.- С. 34.
- 22 Герасимчук Л. У. Уйтмен // Дніпро.- 1984.- № 3.- С. 103-104.
- 23 Алякринский О. Разрушая стереотипы // Вопросы литературы.- 1983.- № 8.- С. 258-264.
- 24 Герасимчук Л. У. Уйтмен // Дніпро.- 1984.- № 3.- С. 101.
- 25 Adventures in American Literature. Olympic Edition / Ed. by J.Gehlmann, M.Bowman.- New-York - Chicago, 1958.- P. 742-743.
- 26 Walt Whitman. Leaves of Grass / With an Introduction by W.Allen.- New American Library.- 1958.- P. XV.
- 27 Современное литературоведение США. Споры об американской литературе./ Под редакцией М. Мендельсона.- М., 1969.- С. 145.
- 28 Николюкин Н. Утраченные надежды.- М., 1984.- С. 40-41; King A., Kurtinitis S. Being and Becoming: An Introduction to Literature.- Random House.- New-York, 1987.- P. 75-82.
- 29 Николюкин Н. Утраченные надежды.- М., 1984.- С. 49.
- 30 Самохвалов Н. Американская литература XIX века.- М., 1964.- С. 196-205.
- 31 Николюкин Н. Утраченные надежды.- М., 1984.- С. 41.
- 32 The Last Part of the XIX-th century / Ed. by C.Bode, L.Howard, L.Wright.- New-York, 1971.- Volume 3: American Literature.- PP. 63-68, 322-325, 451-457.
- 33 King A., Kurtinitis S. Being and Becoming: An Introduction to Literature.- Random House.- New-York, 1987.- 158 p.
- 34 Бовсунівська Т. Історія української естетики першої половини XIX століття. - К., 2001. - С. 115.
- 35 Там само.- С. 117.
- 36 Сковорода Григорій. Повне зібрання творів.- К., 1973.- Т. 1.- С. 244.
- 37 Там само. - С. 120.
- 38 Багалій Д. І. Український мандрований філософ Григорій Сковорода. - К., 1992. - С. 167-230.
- 39 Костомаров М. І. Закон Божий. - К., 1991. - С. 24.
- 40 Бовсунівська Т. Історія української естетики першої половини XIX століття. - К., 2001. - С. 192.
- 41 Там само. - С. 193.